

KÖNYVEK

Németh László:

ISZONY

(Nyugat kiadás)

A tragédiát tragédiává a végkifejlet katasztrófája teszi. Mindaddig csak lehetőségként szunnyad a műben, mely ha az élet legáltalánosabban érvényes sémái szerint választ megoldást önmaga számára, csak afféle „középfajú“ dráma lesz, melynek esattanója, akárcsak egy rosszul sikerült ostromcsapásé, süket marad; belevész a kompromisszum laposágába, mely természetesen a valóságosság parancsoló ereje által szintén meggyőző lehet. A tragikus költő azonban azt tűzi ki célul, hogy ne a séma hihetősége garantálja alkotását, hanem a kivétel magasabb érvényű szabálya, ez a statisztikát bontó törvényszerűség, mely körül ott lebeg a nagyihletű görögös katharsis megtisztító igazsága.

Németh László nyilvánvaló szándéka az volt az *Iszonyban*, hogy egy ilyen görögös szigorúsággal megformált emberi történetet költősen tragédiává, Sophokles sorstudatának vagy Thomas Hardy feketeárnyékú pesszimizmusának ígézetével. S ennek tárgyául egy polgári házasságot választott, gondosan vigyázva rá, hogy egyetlen szálát se szakítson el, mely a társadalmi valósághoz köti, ehhez a színező körülmények egyszerű milieujátékánál jóval komolyabban felfogott tényezőhöz, de közben úgy konstruálja meg hőseiben az embert, hogy a döntő szó mégiscsak az övé. Tulajdonképpen egy alkati összeférhetetlenséget akar ábrázolni, a goethei Wahlverwandschaft egyszerre biológiai anyagyszerű és irracionalisan lebegő elvei szerint. S miközben témájával küzd, alig van segítségére valamilyen külső sablon, mely a végkifejletet szükségszerűen a tragikus katasztrófa felé támogatná: mindent belülről kell merítenie.

Mert tulajdonképpen miről van szó a regényben? Arról, hogy Kárász Nellibe, a becsületet elhanyagolása miatt elszegényedett jószágigazgató lányába hogyan

szeret bele, a falusi nagygazda akadémiát végzett fia, s hogyan lesz ebből a körülmények sajátos összejátszása folytán házasság, melyet csak az egyik fél akar. Mert a lány nemcsak ettől, hanem általában minden házasságtól irtózik. Lényege szerint feloldhatatlanul magányos: egy mithológiai lehetőség valósul meg benne, az artemisi szüzesség és zártság, melyről régi korok legendákat költöttek és nem feszegették tovább lényegét: beletudták abba, hogy egyszerűen létezik, mint ahogy Aphrodité erotikus lényének kiteljesedése, Héra asszonyisága, Cybele szinte csak a folytatásnak élő termékenysége, Athéne szellem felé fordult lánzsás profilja. A jungi pszichológia az ősképek hangoztatásával ezekhez a típusokhoz tért vissza, s a tragikus költő művével szemben az olvasó álláspontja nem lehet más, minthogy ezt így készpénzként fogadja.

Különös irizálással játszik a történet ebben a sajátos meghatározottságban. Egy istennő-lehetőség emberi formában és adottságok közt, amint pulykákat tenyésztve, félretaposott sarokkal és mezelen lábszárral a havas gazdasági udvaron járkálva, vagy fréz-bútoros szobában estélyt adva és a falusi intelligenciával römizve, cselédekkel és rokonokkal viaskodva, férjének mohóságát megmosolyogtató technikával kijátszva megjelenik! És mégis éppen ez a meggyőző erejű és megformálásra érdemes benne. Tűznek és víznek a párbaja, melyet nem férfi és nő, hanem ez a férfi és ez a nő folytat egymással. Közben, akárcsak a Kalevala vagy Ezeregyéjszaka viaskodó ellenfelei, felidéznek maguk mellé szövetségesként a természet vagy külvilág mozgósítható erőit. S miközben az asszony pityeregve szenteskedő édesanyja a szenteket is leimádkozná az égből, hogy leánya tartson ki a „derék“ férfi mellett, ki mindkettőjük számára existenciát biztosít, elmosódik a határvonal egyéni önzés és aszkétikusan átélt eszmények külső parancsa között. S mindez szükséges a tragédiához, melynek illete a legfontosabb a szerző számára, s mely-

nek kedvéért az ösképek adottságait földi szférába kell vonni, valóságos emberekké gyúrnia, mert tragédia csak ezek közt lehetséges.

Németh László ábrázolókézségének egész arzenálját felvonultatja, — hogy a gyilkosság gyanujának nehéz ködeitől árnyékolt történetet elfogadhatóvá tegye. S az I szonyban kétségtelenül az egyik legjelentősebb magyar regényt írta meg. A hősnő első személyben mondja el a történetet a visszaemlékezés bizonyos távolságából. Így csak az ő egyoldalú beállításából ismerjük meg a történetet, ami azonban nem jelent mást, minthogy a figyelem csupán arra korlátozódik: hogy formál belőle az élet tragikus alakot és hogy oldja fel végül ezt a tragédiát. Az első személy líra és tárgyilagosság vegyítésének lehetőségét jelenti, s Németh László éppen ebben találja meg a helyes irányt. Az asszony, aki elmondja a történetet, mintegy apológiáját adja viselkedésének, de a legleplezőbb őszinteséggel és könyörtelenséggel. Nem hallgatja el, milyen munkát végeztek benne a felszabadult démonok s az a keménység, mely lényét alkotja, az élet útjéi alatt milyen pokolköszögű szikrákat vet.

Formailag a legnehezebb feladatok egyikét oldotta meg. Úgy ábrázol lelket, hogy lemond az analitikus műszavairól és szematizáló lehetőségeiről, mintegy bizonyítva, hogy a legbonyolultabb lelkiállapotok is megközelíthetők a legegyszerűbb terminológiával. A látás végtelen komplexsége Németh László mondataiban természetessé válik: nincs egyébről szó, mint odadobni egy határozót, vagy jelzőt, mely csak zsúfolja a mondatot, de nem kényszeríti elvonttá. A valóság-elemeknek ez a szüntelen súlytöbblete teszi biztosállásává a eszelekmény szerkezetét és hirdeti a konstrukció elvontságára felett a jelenség elsőbbségét. Így válik a szélsőséges eset érvényessé, s a valóság bizonyára nem is pályázik többre.

Vajda Endre

IRODALMUNK TÁRSADALMI HÁTTERE

Komlós Aladár tanulmánya
(Budapest kiadó, 1947)

Újabb irodalomtörténetünkben — néhány szerencsés intermezzo kivételével — szinte szabállyá lett, hogy az elvi tisztázások még akkor is tilalmasak, vagy veszélyesek, amikor a művészetek viszonylag sza-

badon fejlődhetnek. Fokozott mértékben látszik érvényesnek ez a szabály az elmúlt negyedszázad szellemi életének történetére. (Gondoljunk csak arra, milyen ellenállás fogadta Szerb Antal — sok tekintetben kompromisszumos és korrekcióra szoruló — magyar irodalomtörténetét, vagy Szekfü Gyula nem is túlságosan „haladó“ elméleteit.)

Érdekes tünete ezzel szemben legfrissebb társadalmi és politikai átalakulásunknak, hogy míg, egyfelől — olykor bizonyára joggal — gyanakodva fordul a „művek“ felé, másfelől elősegíti az elvek tisztulását: régebbi művészeti és tudományos szemléletünk gyökeres átalakításának szükségességét veti föl.

Felszabadulást követő irodalmunkban már több ilyen „átértékelési“ kísérlet történt, de ezek — mint Révai József „Ady“-ja, vagy Lukács György tanulmányai — többnyire egyes írókra, kisebb korszakokra vonatkoztak. Az első átfogó, a magyar irodalom egészét tárgyaló irodalomszociológiai tanulmány Komlós Aladáré.

A tanulmány gondolatmenete rövidre fogva az, hogy a magyar irodalom alakulásának meghatározója egy bizonyos „kulturális dualizmus“: „a magyar alkotó és a magyar társadalom közötti ropant távolság“. Ez a kulturális kettőség a Martinovics-összeesküvés idejétől lassan megszűnik, azóta beszélhetünk nyugati értelemben vett magyar irodalmi fejlődésről; 1772-ig csak a pusztaságból kiemelkedő esúcsok jelezték a magyar alkotó akaratot, ezután már az írók csoportosan, közös programmal léphetnek fel. Ennek a sajátosan magyar irodalmi fejlődésnek magyarázatát a magyar társadalom különös alakulása adja meg. Szemben a nyugati társadalmi fejlődéssel, nálunk nem alakult ki a művészetet felvirágoztató városi polgárság. Az uralkodó nemesség, vagy külföldi udvarokban időzött, vagy hazai kúriájában, nemesebb élvezetekre közömbösen dőzsölt. A tizenkilencedik század iparosodásával és urbanizálódásával egyidőben aztán megindult a magyar irodalom rohamos fejlődése és ma már, két klasszicizmus után, a nyugati egyenrangú társává lett.

Szándékosan egyszerűsítettük így le a tanulmány lényegét és nem említettük olyan tételeit, melyeket Komlós Aladár bizonyára fontosaknak, sőt, talán alapvetőeknek is tart. Így például azt gondoljuk, irodalmunk periódikus nyugat-feléfordulásának az a magyarázata, melyet e tanulmány ad, nagyon is vitatható. Valóban az döntené el irodalmunk

sorsát, hogy ősi hagyományok híján az úgynevezett „római típusú irodalmak“ közé tartozik? És, ha így van, miért hasonló az orosz és a keleteurópai irodalmak fejlődése a magyaréhoz (bírált mű, 41—51. oldal), holott ezeknek, Komlós Aladár szerint is, megvannak ősi, népi hagyományaik (b. m., 17. oldal). Úgy hisszük, a tanulmányban is alapvetőnek tartott szociológiai szempontok eléggé világos magyarázatát adják irodalmi fejlődésünknek ahhoz, hogy ilyen homályos és vitatható feltevésekről lemondhassunk. Célserűbbnek is látszik, ha az önmagában is kielégítő irodalomszociológiai alapvetést nem zavarjuk össze fölöslegesen az összehasonlító irodalomtörténet módszereivel, mert odajuthatunk, ahova a hasonlóképpen rendszerező Szerb Antal, aki a Komlós Aladár által oly meggyőzően bizonyított sajátos magyar kulturális helyzetet: a köznemesség többszázados hegemoniáját a „legfontosabb nyugati — pontosabban angol — kultúrhatás“ -nak tekinti. (Magyar Irodalomtörténet, II. kiadás, 183. oldal.)

Szerintünk tehát e tanulmány alapvető és új tartalma: „irodalmunk társadalmi hátterének“ megrajzolása és az 1772-től számított magyar irodalom társadalmi forradalmak szerint való tagolása. Irodalmunknak ez a felosztása a tanulmány gondolatmenetében olyan természetesnek tűnik, hogy szinte azon esőfálkozunk, miért nem tárgyaltuk eddig is így. Persze Komlós Aladár, talán túlzott puritánssággal, ezt a felosztást, mint többi felfedezését — és egész eredeti élméletét is — „ősi igazságként“ egyszerűen nyújtja felénk, anélkül, hogy a felfedezés jogos dicsőségére igényt tartana. De gesztusa művéből is következik, mely jellegénél fogva — a megírás művészetétől eltekintve — inkább tudományos mint írói munka. A kritikus csak a legmagyobb elismeréssel írhat erről a kis terjedelme ellenére is monumentális vázlatról, azt remélve, hogy jelentőségéhez méltó hatást ér el irodalmunkban és irodalomtudományunkban.

Major Ottó

ÁLMOMBAN ZENI

Nagy Zoltán verse

(Hungária. Budapest, 1947)

Nézi szép, lenni azonban rettenetes!
A schopenhaueri pesszimizmus-jelszavát
érezzük kísérteni a fiatal Nagy Zoltán köl-
tészében, különösen, ha figyelembe vesz-

szük azt az idegenkedést, melyet az élmények közvetlen újraélése, a gondolatok megrogzítása s ez által visszavonhatatlansága iránt táplál. Mintha fátylakon át vallana önmagáról; tárgyak és jelenségek, növények és állatok, jellegzetes emberi létformák (a néma, a fogoly) ürügyén nyílik meg lírája.

*Megkérdeztem az egynapi kérszt,
Hogy mit csinál hajnaltól estig,
Hogy mért is él hajnaltól estig,
Hogy mit csinálnak ezen a bús világon.*

Ez a líra — egyéni fájdalmak, egyedi problémák híján — sokkal inkább kelti egyetlen, egységes, sötéttegy világhangulat, mint a halmozódó élményekből gyarapodó mű, vagy a valóság ezer árnyalatát visszaadni kívánó költészet hatását. A szenvedéstől, a lét tragikumától felduzzadó én, a lélek magja, áttöri a felsőbb rétegeket és előnti az összefüggésekben kifejezhető világ: a valóság árterületeit. Leggyakoribb szavai: titok, csoda és magány.

Minden élmény egyszeri, megkívánja az egyszeri formát és viszont: bizonyos formáknak bizonyos tartalmak felelnek meg. Kötött forma annyi van, ahány a kötés, — szabadvers csak egyfélény. Nagy Zoltán világfájdalma, e minden versébe zsarnokian befurakodó alapérés, a szabadversben találja meg otthonát; a gondolatok, belső összeütközések esontvázat mértani hűséggel kirajzoló ritmusokra nines szüksége, az alaphangulat uralkodó jellegét pompásan tükrözi a kötetlen strófa- és sorképletek elomló, lágy, különbözőségükben is egynemű anyaga. Álmomban zene: nem véletlen, hogy költészetének állandó motívuma a zene, az a művészi megjelenítés, amely a legtöme nyebb érzéseket váltja ki, de nélkülözi a szóbeli kifejezés egyértelmű határozottságát.

Nagy Zoltán kivetíti magából gyötrelmet, így lesz nála a természet teljesen emberszabású. A tűzhányó lávakönnyekeit ont, a cinegét gond bántja, a foka Délről álmodik és sírnak a hegedűk. Ez a költészet nem kifejező, nem megvilágosító, de hasonlíthatatlanul szép. A szeszélyes, melankolikus dallamok mellett a színes, érzéki varázsu metaforák a fő stílus eszközei. Az ember kínját átélő valóság képeivel, éppen a visszaadás közvettségén alapuló meglepetés erejével még gazdag költészetünkben is ki-tűnő telitalálatokat ér el. Egyik verse, A tigris, nyomára vezet, hogyan fejti ki esztétikai hatásait. A nyitány mara-

déktalanul közvetlen hangú: „Akkor egyedül voltam már nagyon — S mondtam magamnak, gondolj másra már — Cammog a sark havasán s felmordul a ködben a medve — S déli bozót fenekén osonón lopózik a tigris.” Majd egy kép a tigrisről és kölykéről, míg végre a magára maradt tigriskölyök elpanaszolhatja a lét céltalanságát:

*Gondolkozva megáll,
síheder körmét próbálja fakérgen
Áll s feje csügged
s néz méreven titkos sűrűjébe a nádnak,
Áll s tudja már,
hogy egyedül van a rengeteg világon.*

A posthumus kötet közepe táján, gondolom, a harmincas évek közepén írott versekben megindul az intellektualizálódás folyamata. A költemények minszerűbben egy-egy jelkép körül kristályosodnak ki s előbb a Megindul a föld, majd A pásztor c. félelmetes-szép remekében vérig tárja föl magát.

*Ki tette azt, hogy legyen én
Pásztor a vadon rejtekén?
Ki az a hatalmasabb nálam,
Gazdám, akit még sose láttam?*

Az intellektualizálódással egyidejűleg egyre gyakrabban találkozunk kötött formákkal.

A költő férfikorára ránehezednek az évek s a történelmi, negyvenes esztendőök bazaltnyomása alatt kibuggyan belőle a legszemélyesebb líra.

*A völgyet nézni állj meg hegytetőn,
Az életet tanuld a temetőn.*

Sokáig tartott a hallgatás, de annál nagyobb erővel és annál nagyobb keserűséggel árad a vallomás. Érdekes, hogy akkor találja meg a líra östémáját, a világot és az én kapcsolatát, amikor a világ már egészen elborítja szemhatárát: amikor kivetített álmait cinyeli a realitás legfeketebb szövete. A belső tragédia szavát végre túlkialtotta a külső. A fegyveres kor tüzeiben és a sajtó lélek hevétől érett teljessé Nagy Zoltán költészete, a Nyugat vénasszony-nyarának dús termése, mely olyan klasszikus tökéletességű versekkel gazdagította költészetünket, mint pl. a *Zsidócsillag*.

*Utam már nem visz sehova,
Csak ténfereg a lábam,
Nem tudom, hol van Jehova
E szomorú világban.*

*Tán ő is, ő is menekül,
Vad-felhők rengetegjén,
Hátán balyu, szemében könny
S egy csillag van a mellén.*

Rába György

Bárány Tamás:

ÉS MEGINDULNAK A HEGYEK

Regény (Magyar Téka)

A robusztus cím mögött meglepően finom, cizellált regényt talál az olvasó. Nem sokrétű, tágkonceptiójú írás Bárány Tamás második regénye: alig történik benne több, mint hogy egy francia hadifogoly, nem bírván kivárni a foglyokat együttesen hazaszállító vonatot, nekivág gyalog az útnak s elindul, haza. Ez a vándorlás, ismeretlen tájakon, idegen arcok és sorsok között — ez maga a regény. És mégsem ürügy mindez az író kezében, arra, hogy fölfűzze rá éles, aprólékosan pontos meglátásait, emberekről, mondatokról, tagejtésekről. Mert a vándorló mindvégig kezében tartja a cselekmény szálát, érte van minden mellékfigura és nem fordítva.

Kicsit a megcsúfolt nosztalgiai regénye az „*Es megindulnak a hegyek*”. Perspektívája: az emlék, jónéhány évnyi távlatból, a minőség- és valóságkorában volt. Hogy ezek a realitások elmozdultak közben, a távlatok eltoltódtak, arról oksági érvként a háború tehet. A francia fiatalember végigszenvedi a négyéves hadifogságot, egy lányért, akit már nem talál otthon. Elindul — talán mindenek fölött Anette képe után, hogy útközben két más női arc is belezárazzék a hívó, otthontjelentő emlékébe — s egyszer majd visszaforduljon utánuk, akár csak ezért, hiába...

A háború szétzörte a létformákat — s Bárány Tamás könyvéből mégis, nemes, átélt optimizmussal, az önmagát könyörtelenül továbbélő élet világlik elő. A mindennapok követelő egymásutánja, mely újra magabátorri a céljátvesztettet. S ez a folytonosság, az elvesző helyett, fölbukkanó mindig új célok-jelölte élet az író igazi mondanivalója.

Egész stílusát mértéktartó, finom és mégis erővel telt magatartása jellemzi. Egyetlen oldala sem válik izléstelené, bármilyen vaskos részlethez jut is. Különösen emlékezetes marad számunkra — a művészi erejű érzékeltetésre s a tapintatosan ökonomikus jelenetzáráásra

egyaránt példaként — a 94. oldal búcsú-jelenete. De nem kellene megerőltetnünk magunkat, hogy több pompásan megrajzolt epizódfigurát is felsoroljunk. Jeannot apó, a háború csapásaiba belezavarodott öreg, vagy a félkarú kocsis figurája elmozdíthatatlan pontosságú, egyszerű portré. S emeljük ki még külön, a szintén gazdaságos eszközökkel, pár vonással tökéletesen megábrázolt kisfiú, Michel alakját.

Nehéz következtetést levonni e regényéből Bárány Tamás további útjára. Annyit bebizonyít, hogy verbéli prózaíró, anyagát kitünően ismerő, szűkszavú, de feszült és pontos elbeszélő. Ami megzavarja az embert, talán épp ez a végérvenység, ez a korát meghazudtoló művészi mértéktartás és tiszta stílusérzés. Ne kövessük azonban az oly divatos irányzatot, mely épp a mesterségbeli pontosságot és befejezettséget ostorozza fiataljainkban s ne marasztaljuk el azért, amiért elismerés jár neki. Második regénye már jóval több az ígéretnél és reménynél: valami a beváltásból, mely önnön folytatását és beteljesítését sürgetően követeli.

Vidor Miklós

A TENGERJÁRÓ SZINDBAD UTAZÁSAI

Honti Rezső fordítása
(Budapest könyvkiadó)

Az Ezeregyéjszaka meseszövegének egy kivágott részlete ez a könyvecske, de persze bízást önálló műnek is tekinthető, akár ennek a lazán összeálló gyűjteménynek bármely önkényesen elkülöníthető darabja. Mint a giliszta: akárhol metélék szét, a megmaradó rész mindig egészsé, önálló testté elevenedik. Ezúttal Szindbád, a hajós szólal meg, ő mondja el ragyogó termeiben szegény druszájának, a teherhordó Szindbádnak a hét megjárt utazást.

Szinbád neve, alakja egy elég homályosan körülhatárolt típust jelent még ma is a világirodalomban. — hogy ez az alak mennyire eleven, elég csak a mi Krudynkra gondolni, aki számtalan néven megénekelte önmagát olykor Szinbád nevébe bujtatta; — itt a forrásnál érdekes megfigyelni, mi szolgáltatva voltaképpen az alapot ehhez a típusá vált Szinbád-figurához? Majdnem semmi. Szinbád, mint a többiek is az Ezeregyéj

meseszövegében, edénye itt csupán sokféle, sokfelől összehordott mesének, motívumnak: ezek pedig a filológus szemze előtt úgy hányódnak eposzról regényre, meséről, drámára, csaknem változatlanul, mint óeska tárgyak, régi villamosjegyek, miket ruhazsebből ruhazsebbe raktunk át. Szinbád szerepe elsősorban az, hogy szenvedő alanya legyen sok vadul érdekes, elmondásra méltó, titokzatos, mesés cselekménynek.

Egy valami avatja mégis hőssé ezt az arab Odysseust: a sztereotip, visszatérő mondat, amit minden utazása előtt újra elmondani kényszerül: pajtsái körében, gazdagon, veszélyektől megmenekülten, kényelemben vigadozik, de „lelkét megint elfogta a vágy az utazás és kereskedés után“. Ez a mondat eredetileg csak motorja s egybefogója lehetett a sokféle elmondandó cselekménynek, de Szinbádot, aki a nyugtalan hányódót, a kalandkeresőt jelenti szemünkben, ez formálta az utókor számára olyanná, amilyen.

Az Ezeregyéjszaka színes, pompás világaról, áradó cselekményéről, amelynek irányát, mint kopjafák, jelzik a visszatérő, állandó fordulatok, nem lehet sok új mondanivalónk. Számtalan nemzedék ringatózott már ezeken a hullámokon s a múlt idő csak állandóbbá, maradandóbbá edzette formáját, epikáját. De külön kell szólani Honti Rezső remek, eleven, szemléltető új fordításáról. Bár sok ilyen tudásunk volna még, aki nagyképűség és bogarászó komolykodás nélkül mindig hitelesen, pontosan és érdekes, színes, eleven magyarsággal fordít mintegy tizenöt-húsz idegen nyelvből, aki oly jártas a világirodalomban, történelemben, szellemi és anyagi tudományokban, mint ő. Felkészültségének s képzettségének, tanító tehetségének újabb bizonyítéka a pompás kis bevezetés, amit fordítása előtt közöl. A mai magyar olvasó pontosan tájékozódhat belőle a mítoszok, motívumok, szövegkiadások útvesztőjében, s épp annyit tud meg, amennyire szüksége van, hogy megértse s szeresse a tőle oly távoli arab mondavilágot. Honti fordítása közelhez és szórakoztat: a legjobb könyvet adja olvasója kezébe s hóna alá nyúlva, fül is segíti hozzá. A sorozat pedig, amelyben a tengerjáró Szinbád, megjelent, az „Új Könyvtár“ ismét megmutatta, mennyire szükség van rá s mennyire ez elégíti ki a mai olvasó igényét: mert olvasón juttatja mindig színvonalas és könnyen emészthető irodalomhoz, mert szórakoztat és nevel.

Karinthy Ferenc

ÜVEGHANG

András Endre versei

(Batsányi Társaság, Pécs, 1947. kiadvány).

Az „Üveghang“ költőjének attitűdje filozofikus, töprengő, magatartása egyszerű elmélyedő, máskor játékos, legbenső lényegét azonban így árulja el egyik versében: „Hová visznek, mutatnak az utak, Mit rejtenek a beomlott kutak, A felhők fölött milyen fény rezeg, Milyen titok ötvözi álmukat?“. Álmokat ötvözni, ime András Endrének a költőnek dolga ezen a világon. Metafizikai kíváncsisága, elvont dolgok iránti érdeklődése önkéntelenül is álmodozóvá simul szelid tolla alatt. Böleselkedő kedve szívesen állít fel ugyan ellentéteket ég és föld között; a lelki fáradtság vagy szellemi harmónia pillanataiban azonban megenyhül ez az ellentét és az álmok művészete foglalja el a törekeny metafizikai elmélkedéseket, melyek különben is ritkán halatják a vád hangjait, inkább csak gondosan meditálnak, mindig készen arra, hogy megragadják a filozofikus látomásokban rejtőző költői tartalmat.

Ezt a költő magatartását még a gyermekorból örökölte. A programszerű pesszimizmus éppúgy nem uralkodik költészetében, mint ahogyan tartózkodik az oktalan lelkesedéstől is. Költészetét általában az egyensúly jellemzi; a tartós harmónia kivívása legfőbb törekvése és egyúttal érdeme is. A halálhoz, (mint filozófus költő gyakran találkozik ezzel a témával), a halálhoz csak annyi köze van, amennyire a gyermekkor lelkivilágát mindig is valami közeli rokonság kapcsolta az elmúláshoz. Gyermeki képzetvilágára enged következtetni mitológiát-teremtő, isteneket-alkotó, derűs és színes fantáziája is. Egy-egy verssora olyan, mint valami erősen esztétizált mitikus görög tájkép, mint például ez: „A felhők... sietve kúsznak az alkony rozsdálló vízéhez, ahol szép barna kontyát fűrésztgeti az este“.

De bármennyire természetesen is hatnak ezek a görögös szépségek, mégis csak páncélt jelentenek a költő lelkén, melyen nem egyszer átüt a külső világ durvasága. Első egészséges ösztöne ilyenkor a menekülés. De András Endre még ilyen élményeit is megtisztítja eredeti gyökereitől, és mint tisztán belső tragédiáit vetíti elé. Gyermeki lénye és túlzott önvizsgáló szenvedélye itt is előbukkan. A mi hibánk-e, ha legszebb terveinket összetöri a valóság, kevesebbet örünk-e azért, mert leginkább a szépet keressük? Ó azonban elzárkózik, lázasan keresi,

amint mondja, a „magába visszavezető utat“. Ilyenkor egyetlen reménye a „foghatatlan“, mely barátnak, ellenségnek egyaránt hozzáférhetetlen marad. Nem titkolható nosztalgia hajtja azok a dolgok felé, melyek „halhatatlanok és élni nem tudók soha“.

Még legrealisztikusabb verse, az „Óda“ sem más, mint az esztétizált valóság utáni áhítozása; nem az egészséges ember, hanem az egészséges esztétizáció fohásza ez. Valami nagy alázatot érez minden dologgal szemben; nagyobb igényű látomásszerű verseiben mindig elfogja az a különös alázat, melynek mély gyökere van a költőben: ugyanezt érzi a verssel, a formával, sőt még a magateremtette gondolatokkal szemben is. Hangjából néha nem hiányzik az önmagától való meghatódottság, valami halk kenetesség. Sorsa azonban minden látszat ellenére is, sokkal szorosabban tapad másik énjéhez, a humanisztikus, földi emberhez, semhogy boldog lehetne a tisztán formákban megnyilatkozó idea-világban. A formák szerelmese érzi az emberi hiányokat, ellensúlyt keres a hidegnek és céltalannak érzett tökéletességgel szemben: valami kevésbé tisztá, de melegebb tartalom után kutat. Lényének ezt az oldalát éppoly öszténtének kell elfogadnunk, mint heves vágyódását az eszmék világa felé, hiszen földhözartozásának számos más bizonyítékát is nyújtja költészetében.

Költészetének leglényesebb eredménye: formaművészete. Ennek köszönheti azt is, hogy az irodalomban már elvirágzott kifejezései formákat is néha az újdonság varázásával tudja megszóllaltatni. Ilyen például „Október“ című verse, amely tökéletes impresszionista kép, a poétikus benyomásoknak szinte lélekzet-állítón pontos és színes megoldása, és mégis alig idézi a lejárt stílusformát: a századeleji impresszionizmus formanyelvét.

Egy esztétikai elmélet szerint élet és művészet úgy viszonylanak egymáshoz, mint valami táj, melyre egy szobából ablaküvegen keresztül tekintünk ki. A táj jelenti a valóságot, az ablak a művészetet. Ha csak a tájra, vagy csak az ablakra tekintünk, szemléletünk egyszemélyes lesz, nem látjuk meg a másikat. András Endre úgy helyezi a tájat szemünk elé, hogy a művésziesen megalkított ablakra tekintve, ugyanazzal a pillantással felfoghatjuk az előttünk fekvő táj fontosabb vonalait és a zavaró elemektől megtisztított formáit is. Ezt harmóniateremtő tehetségének köszönheti, melynek sajátos nyugalmat leheli képét

így alkotta meg talán legszebb versében, a „Nosztalgia“-ban:

*„A szó nem gyűrűzik, a mult tavában,
a mozdulat meghalt, ahogy megállott,
a foghatatlan őrsi meg a vágyban
el-nem-felejthetőn a lángot.“*

Ha a költő megőrzi formatisztetét, de tágtítja annak gyakran iskolás merevségét, ha néha gyermeket szemléletmódjából csak az esztétikumot tartja meg, ha tartalmi körét kissé szélesíti, főleg az emberi tájak felé: András Endre valóban gáncstalan művészettel ajándékozhatja meg mai költészetünket.

Rajnai László

Remenyik Zsigmond:
ÉSZAKI SZÉL
(Révai kiadás)

Vannak démoni jellegű művei a világirodalomnak. Dosztojevszkijre, Cervantesre, Pirandellora, Gobolyra, Gidere. Powysra gondolhatunk, mikor ezt a bizonytalan értékű és alig definiálható szót kimondjuk. Remenyik regényei is ezek közé tartoznak. Különösen az utolsók. Mert miről van szó az Északi szélben? Egy ember sorsáról és arcáról, ahogy az író emlékein keresztül megjelenik, szélsőséges, joggal mondhatjuk, irracionális ellentmondásaival. Konrad Viktor, aki egyik nap még lelkiismeretes és a kispolgári életkényszereknek engedelmeskedő személyiség egy magyar vidéki városban, néhány év múlva Dél-amerikában tűnik fel, mint nagyvonalú fezőr, az élet szenvedélyes kiélője, gátlástól és erkölcsi megfontolásoktól ment machiavellista alakja, szinte már megrögzött bűnöző; ugyanakkor pedig mélyen emberi értékek szunnyadnak benne, tevékeny jóság és engesztelő részvét, egyetemes megértés és szomorú líra. Konrad Viktor jelleméhez éppen az tartozik hozzá legszorosabban, hogy jellemezhetetlen. Érvényes rá a goethei gnóma: keresünk az ember számára egy nevet és azt hisszük, az kifejezi; holott ha mélyebben belenéznünk, megjelenik valami névtelen.

A goethei mondáshoz alig lehetne jobb illusztrációt találni az Északi szélnél. Embereiben, atmoszférájában, ábrázoló eszközeinek megválasztásában egyformán a démoni elemeket hangsúlyozza. Mint mániákus filmrendezők, akik csak egyetlen világitással hajlandók dolgozni s a kompozíció

egység kedvéért lemondanak minden más lehetőségről, mert érzik, hogy a vállalt éles vagy tompa tónus kötelező az utolsó filmkockáig. Remenyik is így ragaszkodik a könyv apokaliptikus hangulatához. Az emlékezés északi szele olyan elemi formáló erő művében, mint bizonyos expresszionisták festményein a tértorzítás. És éppen ez adja meg a mű lendületét, hogy a tér különös esavarodással elhajolt benne, az alakok vonala ívelést kap, fantasztikusan karesúvá válik, tagjaik megnyúlnak s hajlataik letompulnak, mintha üvegből fújták volna, vagy görcsöseké válnak, mintha fák bogaiból rótták volna össze. Sztereotip formák térnek vissza stílusban és konstrukcióban. Sőt a ritmikus ismétlődés elmegy egészen a szókinés monotonná válásáig. A könyv egy bírálója szemrehányásként említette, hogy olyan töltelékelemek duzzasztják, mint a hősök szüntelen cigarettagyújtogatása és periodusainak végén, mint mondatban a pontok. Mutatják, hogy ilyen esetlegeségek tagolják az apokaliptikus képet, melynek legfőbb jelzője az „irtózatos“ és amelyben egy pohár is úgy esik le a földre, mintha kozmikus katasztrófa lenne.

Remenyik alakításmódja kétségtelenül stílrómantikus jellegű. Mint minden stilizátort, az áttételes megoldások és a csattanók érdeklik legjobban. Ezért tartozkodik szándékosan attól, hogy lélektanilag egyértelműen indokoljon, s ebben képességei helyes felhasználásának ökonomikus öntudatát árulja el. Egy olyan természetű átalakulásnál, mint amilyen a főhősé a regényben, az író szabadon választhat a megoldások között: vagy elemzően indokolja, mint ahogy a mult század irodalmi kódexe kívánta, melynek egyik legnagyobb dícsérete az volt, hogy a jellem lépésről lépésre fejlődik, vagy pedig vállalja a báb és lepke különbözőségének csodáját és vadját, mely minden időben vonzotta azokat, akik Goethével együtt az ember legfőbb javának az ámulást tartották.

Műfaj szempontjából Remenyik az epika merészebb hagyományait követi, mikor kalandregényt ír. Olvan életet választ, melyet a sors is kiválasztott előtte, mint játszó gyermek a földön fekvő követ, hogy parittyájába tegye és messzire elhajítsa. A kő repülésének ívelő pályája, felfokozott sebessége, zizzenő hangja és bizonytalanba hullása különbözőteti meg sorstársaitól, melyeket lábuk rugdálnak odébb vagy taposnak bele a földbe. A kaland érdekessége új inderket ad a valóságnak, anélkül, hogy

elhihető és példázatos erejét csökken-
tené. Sőt a rendkívüliség jellegzetes mó-
don visszahat a legszokványosabban epi-
kusra. Jeleneteket lehetne kimásolni a
könyvből ennek illusztrálására. Milyen
démonivá válik például az az oldal, ami-
kor Konrád Viktor meglátogatja a Ton-
csi családját. Ez a Toncsi a kaszírno volt
az álmos vidéki városban és szeretője
Konrád Viktor lump öccsének, aki az élet
és részegség kettős értelmetlenségében
meggyilkolja. Toncsi hullája úgy úszik
Konrád Viktor tudatában, mint egy el-
fojtott kívánság, a züllés irtózatának és
sóvérgásának nagy roncsa, s áttételes
formában a bűn színhelyére megy visz-
sza, amikor a családot meglátogatja és
segélyezi. És kezdődik az apokaliptikus
halmozás: az ágyban szélütött bénaság-
ban heverő anya, a szegény konok tar-
tózkodásába dermedt nővér, aki nem
akarja elfogadni, de azért mégis csak
magánál hagyja az adott pénzt és a gyen-
geelméjű öccs, aki egy kis „külön

pénzért“ könyörög cigarettáért. Mindez
a halmozás giccszerű is lehetne, de az
író éppen az eszközök egyszerűségével
teremti meg az epikai hitelt. Ahogy a
gyengeelméjű fiú mosolyog és óriási fülét
vakarja, ahogy bakancsa csattog az ud-
var kövein, ahogy összekaparja a pénzt,
az egyszerre köznapi és borzalmas, dé-
moni torzítású és fotografikus hűségű.
S ehhez képest csak ráadás az action
gratuite-ek gide-i ingere, vagy exotikus
pompájú és elevenségű délamerikai kör-
nyezet, melyet ellentétként választ a kis-
város nemkevesebbé izgalmas és krudysan
tömör rajzához.

Külön mű az Északi szél: borotvaélen
járó technikájával, merész színosztásá-
val, egyénien fanyar hangjával, vállalt
modorosságával, voltaireien leegyszerűsi-
tett s ugyanakkor romantikával keresz-
tezett stílusesszökeivel: — azzal a kö-
löncséggel azonban, melyhez az alkotó-
nak feltétlenül joga van.

Vajda Endre

Tanulmány-pályázat

H E L Y E S B Í T É S

A Művészeti Tanács abból a célból, hogy a fiatal irodalom körében az irodalmi tudatosulás legfőbb eszközét és műfaját, a tanulmányírást fejlessze, az ÚJHOLD folyóiraton keresztül fiatal írók számára tanulmány-pályázatot hirdet. Pályázni lehet minden irodalmi, vagy irodalomtörténeti esszével és tanulmánnyal. A pályázati műveket az ÚJHOLD kiadóhivatalában (Budapest, IX., Köztelek-utca 4/b.) zárt, jeligés boríték mellékelésével 1948 január 31-ig lehet beadni.

- I. díj: 1.500.— Ft.
II. „ 1.000.— „
III. „ 500.— „

A beérkezett pályázatokat a Művészeti Tanács által kijelölt bírálók vizsgálják felül és a pályázat eredménye az ÚJHOLD 1948. évi februári számában fog megjelenni. A pályadíjjal kitüntetett és a megdícsért tanulmányok közlési jogát az ÚJHOLD fenntartja magának.
